

УДК 327(497.1:437) „1950/1953“ (093.2)
32:929 Лаушман Б.

Др Слободан СЕЛИНИЋ
Институт за новију историју Србије

„ЛАУШМАНОВА АКЦИЈА“
Сарадња Југославије и чехословачког емигранта
Бохумила Лаушмана 1950–1953.*

АПСТРАКТ: У раду је описана сарадња бившег потпредседника чехословачке владе и председника Социјалдемократске странке Бохумила Лаушмана и југословенске стране током година отвореног непријатељства Југославије и Чехословачке (1950–1953).

Кључне речи: Југославија, Чехословачка, Бохумил Лаушман, Владимир Дедијер, Јосип Броз, емиграција

До сукоба Југославије и ИБ-а односе Југославије и Чехословачке обележила је политичка, економска и културна сарадња на веома високом нивоу. Темelj политичког савезништва био је Уговор о пријатељству који је потписан 9. маја 1946. године у Београду.¹ Међутим, југословенско-чехо-

---

* Чланак је резултат рада на пројекту *Срби и Југославија – држава, друштво, политика* (147043) који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

¹ Југословенско и чехословачко друштво су се међусобно упознавали свестраном сарадњом у области културе (размене уметника, писаца, музичара, сликара, научника, преводи књижевних дела, изложбе, фискултурна сарадња итд.). Југославија је у Чехословачкој школовала више стотина студената и 3.000 ученика у привреди. Ј. Pelikán, *Hospodářská spolupráce Československa s Jugoslávií v letech 1945–1949*, Praha, 1990; М. Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945–1958*, Београд, 2008; Ђ. Tripković, М. Tripković, *Iskušenja jedne mladosti, Jugoslovenski omladinci u Čehoslovačkoj 1946–1948. g.*, Beograd, 1988; В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, Treća knjiga, Beograd, 1988, str. 192; Б. Петрановић, „Југословенски студенти-стипендисти у иностранству и страни студенти на југословенским универзитетима 1945–1948. године“, *Универзитет у Београду 1838–1988*, зборник радова, Београд, 1988; М. Perišić, „Posleratni Prag – slika za poređenje, Čehoslovačka sredina i jugoslovenski studenti-

словачки односи кренули су супротним смером после сукоба Југославије и ИБ-а. Крајем 1949. сарадња је потпуно прекинута чехословачким једностраним раскидом Уговора о пријатељству 4. октобра 1949.²

Током година сукоба (1950–1953) и Југославија и Чехословачка су настојале да искористе постојање противника режима друге државе у емиграцији. Док је Чехословачка сарађивала са југословенском информбироовском емигрантском организацијом од око 160 људи,³ дотле је Југославија сарађивала са пар појединаца из чехословачких грађанских странака који су побегли на Запад. Најважнији међу њима био је Бохумил Лаушман.⁴

Лаушман је био социјалдемократски политичар и посланик пре Другог светског рата. После рата био је министар индустрије. На Конгресу у Брну 14–16. новембра 1947. изабран је за председника Социјалдемократске странке. Када су комунисти освојили власт и када је Готвалд 25. фебруара 1948. формирао своју другу владу, Лаушман је до 15. јуна 1948. био потпредседник. У влади је остао док није формирана влада Антонина Заптоцког 16. јуна 1948. Потом је руководио електричном централом у Братислави. По сопственом сведочанству, ноћу између 31. децембра 1949. и 1. јануара 1950. побегао је из земље и илегално се пребацио у Западну Немачку.⁵ Југословенска јавност је обавештена о Лаушмановом бекству када је 6. јануара 1950. *Политика* у пар редова пренела кратку вест Радио Лондона

-stipendisti od 1945. do objavljivanja Rezolucije IB-a“, *Tokovi istorije*, 1–2/2006, str. 82–112; М. Совиљ, „Југословенско-чехословачка сарадња у области уметности 1945–1948. године“, *Годишњак за друштвену историју*, 1–3, 2005, стр. 147–169; М. Совиљ, „Посета Јосипа Броза Тита Чехословачкој марта 1946. године“, *Токови историје*, 1–2/2007, стр. 133–153; И. Хофман, Југословени на студијама у Чехословачкој 1945–1948, *Годишњак за друштвену историју*, Год. IX, 1–3, 2002, стр. 163–178; S. Selinić, „Jugoslávská kultura v Československu 1945–1950“, *Slovanský přehled*, Praha, r. XCII, 2006, č. 2, str. 249–272.

³ О југословенској емиграцији у Чехословачкој видети: М. Перишић, *Од Стаљина ка Саптру...*, стр. 324–329; М. Perišić, „Čehoslovačka javnost i Rezolucija IB-a 1948“, *Istorija 20. veka*, 1/2006, str. 119–122; О. Vojtěchovský, „Formování jugoslávské informbyrovské emigrace v Československu“, *Slovanské historické studie*, 29, Praha, 2003, str. 123–211; О. Vojtěchovský, „Jugoslávská informbyrovská emigrace v Československu 1948–1954“, *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca*, VI, Svazek 1, Brno, 2006, str. 345–366; О. Vojtěchovski, „Informbyroovska emigracija u jugoslovensko-čehoslovačkim odnosima, nacionalni i politički identitet jugoslovenskih informbyroovaca u Čehoslovačkoj“, *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, zbornik radova, Beograd, 2008, str. 207–230.

⁴ Југославија је од свих емигрантских група из Источне Европе највише била заинтересована за сарадњу са чехословачким социјалдемократима. Осим са Лаушманом, успоставила је сарадњу и са Рудолфом Крупичком који је живео у Југославији, Франтишком Махачеком и Франтишком Плашилком. Архив Југославије (АЈ), фонд 142, ССРН, 44/154, Социјалистичке демократске партије у емиграцији 1951–1956, Емигрантске социјал-демократске групе из Источно-европских земаља на Западу.

⁵ АЈ, фонд 507/IX, ЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе, ЧССР, 22/II–1–55, документ 39, Календар важнијих догађаја у ЧССР; Исто, документ 50, Промене у влади ЧС од ослобођења до данас; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Биографски подаци о Бохумилу Лаушману; К. Kaplan, *Největší politický proces, M. Horáková a spol.*, Praha, 1995. str. 30; J. Burešová, „Poznámky k případu Bohumila Laušmana“, *Politické procesy*

о томе пар дана раније.⁶ После одласка у емиграцију дуго га није било у јавности, око десет месеци је провео у избегличком логору у Западној Немачкој, да би крајем 1950. дошао у Југославију. Потом се 1. маја 1951. појавио у Београду на свечаној трибини за време првомајске прославе. Званично је био представљен као гост из иностранства.⁷ Емигрантске дане је углавном проводио у Аустрији и у повременим посетама и обиласцима Југославије.⁸ Финансијски се издржавао на различите начине. Делимично га је издржавао инж. Крупичка, који му је слао део новца који је добијао од југословенских привредних кругова за своје стручне радове. Крупичка је био познати стручњак за хемијску индустрију и директор хемијске индустрије у Чехословачкој до 1949. У Југославији је живео као емигрант и тесно је сарађивао са привредним круговима, пре свега са Кидричем. Део новца Лаушман је обезбеђивао од новинарства, сарађујући са Радио Паризом, Слободном Европом, Радио Југославијом и загребачким *Вјесником*.⁹

Најконтроверзнији део биографије Бохумила Лаушмана остало је његово држање у фебруарским догађајима 1948. Тиме што је ушао у владу са комунистима направио је себи многе противнике у антикомунистичком табору, међу чехословачким емигрантима и у редовима саме своје странке. Зато је део емигрантског живота провео у покушајима да се оправда, да објасни своје поступке, да све представи у другачијем светлу, али ће неповерење према њему у редовима странке остати трајно. Лаушман је у своју одбрану објавио књигу *Kdo byl vinen? (Ko je bio kriv?)*.¹⁰

И пре него што је са њим успостављена сарадња као са емигрантом, Лаушман је био добро познат југословенском врху, па и јавности. Наиме, у првим годинама после рата Лаушман је више пута био у друштву југословенских руководиоца, пратио Броза приликом обиласка фабрике „ЧМС“ у Прагу 1946, био пар пута у Југославији, срео се са Брозом и у Београду, отворио чехословачку изложбу и читаоницу новембра 1946. у Београду, држао предавања на Коларчевом универзитету. Међутим, мада су се Југославија и Лаушман после сукоба са ИБ-ом нашли заједно у отпору ИБ-у и СССР-у и у критици стања у Чехословачкој, они до тада нису имали

---

v *Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádáné ve dnech 14–16. dubna 2003 v Praze, Brno, 2005, str. 193; O. Vojtěchovský, „Laušman v Bělehradě, Několik dokumentů z bělehradských archivů k působení Bohumila Laušmana v exilu v Jugoslávii“, *Securitas imperii*, 14, str. 308, 309, 312, 313.

⁶ *Политика*, 6. 1. 1950, стр. 2.

⁷ *Борба*, 3. 5. 1951, стр. 1; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Ко је био крив; В. Laušman, *Kdo byl vinen? Jak umírala československá svoboda*, Vídeň, 1953, str. 8/9, 13.

⁸ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Лаушман Зореу и Дедијеру 1. 2. 1952.

⁹ Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (ДАМСП), ПА, 1951, ЧСР, фасцикла 17, досије 4, сигнатура 419373; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Социјалистичке демократске партије у емиграцији 1951–1956.

¹⁰ В. Laušman, *Kdo byl vinen? Jak umírala československá svoboda*, Vídeň, 1953, str. 5, 6.

много тога заједничког. Његова идеологија није била истоветна идеологији југословенских комуниста. У периоду до 1948. Југославија и Лаушман су највише били повезани тиме што је он био министар индустрије у чехословачкој влади, па је по тој линији Југославија била упућена на њега у процесу привредне сарадње, за коју је била веома заинтересована, и по томе што је као министар индустрије спроводио национализацију чехословачке индустрије па је и по тој линији био симпатисан од југословенске власти. Међутим, Лаушман није био толико близак Југославији. Наиме, пре фебруара 1948. он је за Југославију био у „десном“ крилу странке и окривљен је за све веће размимоилажење социјалдемократа и комуниста. Зато су и Лаушманова победа на страначким изборима и његов избор за председника странке новембра 1947. за Југославију значили победу деснице у странци.¹¹ Да је Југославија тада негативно гледала на победу Лаушмана, говори и оцена југословенског дипломате Зденка Штамбука са краја 1947. да се овом победом позиција КСЧ-а погоршала.¹² Међутим, оно што је било неспорно у југословенској оцени Лаушмана у првим годинама после рата јесте његов углед у социјалдемократским редовима. Сви југословенски извори информација слагали су се да је од свих вођа Социјалдемократске странке он био најпопуларнији.¹³

Ипак, разлике које су постојале између Југославије и Лаушмана у великој мери су потиснуте у други план после сукоба са ИБ-ом када су се Југославија и Чехословачка нашле на супротним странама, а Лаушман у емиграцији као противник нових чехословачких власти. Од тада је најважније било управо то да су он и Југославија делили непријатељство према чехословачкој влади и совјетској политици. Лаушманов рад против чехословачких власти и сарадња са Југославијом окарактерисани су у југословенским изворима као „Лаушманова акција“. Испред Југославије, тачније КПЈ, јер је веза са емиграцијом ишла преко партијске линије, са њим су комуницирали углавном Владимир Дедијер, Милица Сарић и Славко Зоре.¹⁴

¹¹ ДАМСП, ПА, 1947, ЧСР, фасцикла 23, досије 1, сигнатура 45790; Исто, фасцикла 23, досије 20, сигнатура 424389; О. Vojtěchovský, „Laušman v Bělehradě“, стр. 310.

¹² ДАМСП, ПА, 1947, ЧСР, фасцикла 23, досије 12, сигнатура 426592.

¹³ ДАМСП, ПА, 1947, ЧСР, фасцикла 25, досије 1, сигнатура 410914. Отправник послова Југославије у Прагу Бошко Чакић настојао је 1953. да по директиви из Београда утврди какво су поверење код народа имали чехословачки емигранти и закључак је био јасан: највише поверења уживао је Лаушман. ДАМСП, СПА, 1953, фасцикла 1, сигнатура Строго поверљиво 430; ДАМСП, ПА, 1953, ЧСР, фасцикла 17, досије 3, сигнатура 414034.

¹⁴ Дедијер је био новинар, предатни дописник *Политике* из Шпаније и САД-а, члан АВНОЈ-а, ЦК КПЈ, СО ССРН, од партије задужен за штампу, директор партијског листа *Борба* и писац Титове биографије преведене на све европске језике. СК и ССРН је напустио 1954. Милица Сарић је била члан ЦК КПЈ. *Мала енциклопедија Просвета, општа енциклопедија*, 1, А–Ј, Београд, 1978, стр. 485; *Enciklopedija Jugoslavije 2, Bosna–Dio*, Zagreb, 1956, стр. 677; АЈ, фонд 507, ЦК СКЈ, VI Конгрес КПЈ I/VI–К. 3/1–40, документ 28, Списак гостију ЦК КПЈ. Славко Зоре, др правних наука, рођен је у Трсту 1910. Од 1945. до 1950. био је

Везе Југославије са источноевропским социјалдемократским емиграцијама датирају од краја 1950, а постају интензивније у првој половини 1951. године. Била је то акција о којој су били упознати Дедијер, Ђилас, Кардељ, Темпо, Кидрич и Ранковић, дакле људи из Брозовог најближег окружења. То што се Југославија тада заинтересовала за ову емиграцију објашњавано је тиме што се у редовима емиграције у првој половини 1951. уочавало јачање „извесних левих струја које у свом програму имају и позитивних поставки“. Ти позитивни елементи били су пре свега захтеви за национализацијом, аграрном реформом, укидањем монархије и ликвидирањем привилегија страног капитала у будућем уређењу њихових земаља. Комисија ЦК КПЈ за међународну сарадњу предлагала је успостављање контакта са овим људима како би се испитале могућности сарадње, водећи при том рачуна да је те контакте требало „врло пажљиво припремити и скупити све потребне информације“. Ова сарадња била је потребна и Југославији и источноевропским емигрантима. Југославија је до тада већ увелико била у процесу тражења и обликовања свог новог пута и нове спољне, али и унутрашње политике после раскида са СССР-ом и ИБ-ом. До тада је већ дошло до прелома у области културе, уметности и науке које се од 1950. све више окрећу ка Западу и одбацују „догматско наслеђе соцреализма“, јер је државна политика желела да и у тој сфери живота истргне земљу из изолације у којој се нашла после Резолуције ИБ-а.¹⁵ Упркос принудном окретању ка западној помоћи и још увек недовољно снажној сарадњи са тек откривеним земљама и континентима попут Индије, Индонезије, Бурме, Азије и Африке, југословенско руководство се ипак осећало прилично усамљено. Требао му је још неки савезник у свету. Дедијер је касније повлачио паралелу између ситуације у којој се нашла руска револуција када су јој подршку дали британски синдикати 1919. и 1920. и ситуације у којој се нашла Југославија после Стаљинове блокаде. Јосип Броз је још 28. јуна 1950. на седници Политбироа КПЈ под притиском избијања сукоба у Кореји и уз опаску „да ће Руси покушавати да гурају гдје год је меко, а пошто не знам колико су Руси ријешени на свјетски мир, треба да будемо опрезни“, констатовао да је дошло време да се изађе из „пасивног става и голог одбијања клевета“. Тада је договорено да се за рад са „напредним људима“ у иностранству задужи тројка – Ранковић, Темпо и Ђилас. На овом

саветник Амбасаде Југославије у Вашингтону, 1951. био је помоћник министра спољне трговине, 1952. био је начелник у Државном секретаријату за иностране послове, од почетка 1953. до почетка 1955. био је изванредни посланик и опуномоћени министар у Финској, а од маја 1955. прешао је на дужност изванредног посланика и опуномоћеног министра у Сирији. У време када је успостављан контакт са Лаушманом био је помоћник министра спољне трговине. *Ko je ko u Jugoslaviji, biografski podaci o jugoslovenskim savremenici*, Beograd, 1957, str. 799, 800.

¹⁵ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, Трећа knjiga, Beograd, 1988, str. 318–320; М. Петришић, *Од Стаљина ка Саптру...*, стр. 340–389.

састанку Кардељ је оценио да за тако нешто „Министарство и Удба“ нису били способни, јер су имали „своје послове“. Зато вероватно у овом ставу треба тражити објашњење за чињеницу да је сарадња са емиграцијом ишла преко Партије, а не преко дипломатије или полиције (Удбе). На то је вероватно утицао и страх од троцкизма, па је било сигурније да та сарадња са „напредним људима“ из иностранства иде преко партијске линије, јер је она ипак била обученија и вичнија препознавању идеолошки нежељених појава.¹⁶

О мотивима да се у првој половини 1951. политички активира постоји сведочанство самог Лаушмана. Навео је два разлога – политички (тактички) и лични (породични).¹⁷ Дедијер и Лаушман су се састајали у пролеће 1951. и већ 23. априла Дедијер је дао предлог могућности сарадње по питању „акционе способности чехословачког социјализма у земљи и ван земље“. Лаушман је одговорио доста брзо, 27. априла 1951. У интересу демократије и социјализма у Чехословачкој и међународних социјалистичких односа предлагао је неколико мера. Њихов циљ био је рад и у земљи и у иностранству, пре свега пропагандни, али и шпијунски, тј. обавештајни. Није запостављао рад у земљи и истицао је да ниједна акција неће успети ако нема подршку становништва Чехословачке. Био је то став који је Југославија и ценила и подржавала. Лаушман је предлагао покретање листа у иностранству чија би редакција прерасла у политичко тело, повезивање емигрантских политичара, покретање тајне радио-станице у иностранству, формирање група на граници са Чехословачком које би биле веза са земљом и убацивање илегалног листа у земљу.¹⁸

¹⁶ АЈ, фонд 507, ЦК СКЈ, Политбиро, III/49.

¹⁷ Политички су значили да се емиграција до тада углавном само гложила, што је из његовог угла посматрања значило да није била способна за „зрело расуђивање“. Породични разлози лежали су у чињеници да је његов зет, мајор Нехански, осуђен на смрт и погубљен годину дана раније (16. јуна 1950), а породица се после једногодишњег затвора обрела у логору за принудни рад, па више није имао шта да изгуби. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Социјалистичке демократске партије у емиграцији 1951–1956, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРН, број 290/1; *Исто*, Социјалистичке демократске партије у емиграцији 1951–1956, Комисија ЦК КПЈ за међународна питања, број 54; *Исто*, Чехословачка, Забелешка о Лаушмановој акцији.

¹⁸ Конкретније, Лаушман је предлагао следеће. Прво, требало је приступити издавању социјалистичког листа за чехословачку емиграцију. Тај лист би био седмични или месечни, а својим нивоом морао би надмашити све друге емигрантске листове. Лаушман је изнео податак да је тада у свету постојало чак 77 чехословачких емигрантских листова и „листића“. Лист би објављивао чланке чехословачких и страних социјалиста, вести из домовине и илегалног рада у земљи, користио би само за изношење социјалистичких принципа и клонио би се личних напада карактеристичних за неке делове чехословачке емиграције. Није инсистирао на месту издавања и знаци коме лист припада, али је упозоравао да се „чехословачки човек“ бојао листа без јасне ознаке као ђаво крста. Друго, из редакције листа аутоматски би настао „политички колектив“ који би био растурен по свету, али и повезан идејама које би заступао. Његови чланови углавном би комуницирали писаним путем, а ретко би се виђали. Ова комуникација била би употпуњена „поверљивим политичким циркуларом“ преко кога би сарадници добијали инструкције како да утичу на политичке

После сусрета са Дедијером у пролеће 1951, Лаушман је отишао за Немачку и Аустрију, а потом се поново вратио у Југославију. До тада је већ имао и неке опипљивије планове око покретања листа. Извесно је и да је лист захтевао финансијска средства у обиму који није било лако достићи. Лаушман је планирао да у Аустрији заједно са Крупичком оснује хемијско предузеће. Ово предузеће било би повезано са листом који је намеравао да покрене, јер би пар запослених у предузећу после посла бесплатно и добровољно радило на редиговању и административним пословима у листу. Аустрију је вероватно бирао због близине Чехословачкој. Међутим, ова идеја је пропала, а у изворима има података да Лаушман више није могао да рачуна на подршку Крупичке.¹⁹ Под утиском неуспеха планова са Аустријом и Крупичком јавила се замисао да се лист издаје у Београду, али се Дедијеру није допала. Оценио је да то не би било „згодно“.²⁰

чиниоце страних социјалистичких партија и друге ибеовске емигрантске социјалистичке групе. Треће, Лаушман је тражио посвећивање максималне пажње домовини полазећи од уверења да ниједна емигрантска акција не би могла успети ако не би одговарала „назорима и осећајима у земљи“. Зато је предлагао да на границама са Аустријом и Немачком раде сарадници који би одржавали директну везу са земљом и у сабирним логорима прикупљали податке о стању у земљи од људи који су пристизали у логоре. Такође, требало је илегално у земљу слати минијатурне новине заједно са матрицама како би било могуће њихово умножавање у земљи. Овај лист могао је носити исти назив као легални који би био штампан за емиграцију, што би се видело и из заглавља где би стајало да је један лист домаћи, а други за иностранство. Лаушман је предлагао и оснивање тајне радио-станице у иностранству која би се могла звати „Радио станица демократске и социјалистичке Чехословачке републике“. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Социјалистичке демократске партије у емиграцији 1951–1956, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРН, број 290/1.

¹⁹ Лаушман је обавестио Дедијера и Зореа 1. фебруара 1952. да неће моћи ускоро да отпочне са издавањем социјалистичког недељног часописа у Аустрији, јер је Крупичка изменио план и више није имао намеру да оснује хемијско предузеће у Аустрији чији би део чистог добитка ишао у корист листа. И према југословенским изворима из септембра 1952, посао око оснивања предузећа у Аустрији пропао је, јер је Крупичка касније одбио сарадњу. Без овог предузећа Лаушман се није усуђивао да покрене лист плашећи се да би се после неколико бројева угасио. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, број 290/30. Било како било, у пролеће 1951. се још и чинило да ће се у Аустрији добити дозвола за покретање радионице и листа. Међутим, у августу и септембру све је изгледало другачије, у шта се Лаушман уверио лично. Овај застој потпуно је пореметио Лаушманов план да први број листа изађе 14. октобра 1951. Овај датум изабрао је као дан када је социјалистичко веће 1918. прогласило општи штрајк у свим чешким земљама. Друга алтернатива био је 28. октобар, национални празник. Међутим, после тешкоћа које су се појавиле, оба датума била су недостижна. АЈ, фонд 507/IX, ЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе, ЧССР, 22/III–167–267, документ 211, О Лаушмановој акцији; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, О Лаушмановој акцији, број 110/51; Исто, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРН, број 290/Б; Исто, Извод из писма Б. Ј. од 12. VII 1952. на адресу ЦК КПЈ (оделење др Дедијера).

²⁰ АЈ, фонд 507/IX, ЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе, ЧССР, 22/III–167–267, документ 211, О Лаушмановој акцији; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, О Лаушмановој акцији, број 110/51; Исто, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРН, број 290/Б; Исто, Извод из писма Б. Ј. од 12. VII 1952. на адресу ЦК КПЈ (оделење др Дедијера).

Дедијер и Лаушман су се састали и 31. јула 1951, разговарали су о Лаушмановом наступу у Бачком Петровцу на словачким свечаностима за које је добио позив, али је његов наступ зависио од дозволе југословенског врха. О томе да ли би Лаушман требало да иступа у Петровцу Дедијер се консултовао и са Ђиласом. Осим тога, Лаушман је Дедијеру изложио и две варијанте свог говора, прву у којој би описао Чехословачку као совјетски арсенал и другу у којој би говорио о братству чешког, словачког и југословенских народа и значају југословенске борбе за принцип независности малих народа. Дедијер се определио за другу варијанту, али не ултимативно, па је Лаушман ипак добио слободу избора. Осим на пољу рада против власти у Чехословачкој, Лаушман је своје емигрантске дане проводио и у настојању да успостави везе између чешке мањине у Аустрији и Југославији. Приликом овог сусрета са Дедијером, он је пренео понуду социјалистичког посланика у Аустрији и представника чешке мањине Јирава за размену литературе са чешком мањином у Југославији. Тражио је Дедијерово мишљење. Дедијер није имао ништа против ове сарадње, с тим да се чешка удружења из Аустрије обрате директно удружењима у Југославији.²¹

Лаушман је касније поново отишао из Југославије, овога пута у Француску где је наступао на Радио Паризу 28. и 29. августа 1951. У Југославију се после месец дана вратио са доста података о стању у Чехословачкој.²² По повратку у Југославију следила је турнеја по чешким и словачким местима Војводине и Хрватске. Био је у Бачком Петровцу на словачким свечаностима. Дарувар је посетио 28. октобра 1951. Тог дана одржао је говор у Чешком дому на приредби коју је приредила Чешка беседа приликом чехословачког националног празника. Обишао је више места настањених чешком и словачком мањином и говорио им о „страховлади“ у домовини. Према југословенским подацима, његови наступи били су доста посећени.²³

Конечно, Лаушман је те 1951. поново срео Јосипа Броза, који га је примио 15. новембра. Пре сусрета са Брозом Лаушман је Дедијеру изнео идеју о покретању радио-станице у Југославији која би позивала на отпор у Чехословачкој. Како се то дешавало у време југословенске тужбе против СССР-а у ОУН-у, Дедијер је био против тог плана, јер би то значило да Југославија ради Чехословачкој оно за шта је оптуживала СССР да ради

²¹ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Забелешка о разговору Владимира Дедијера с Лаушманом.

²² АЈ, фонд 507/IX, ЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе, ЧССР, 22/III-167-267, документ 211, О Лаушмановој акцији.

²³ Тема предавања у Чешком дому у Дарувару 10. новембра 1951. била је „Страховлада у ЧСР“. Следећег дана одржао је говор у Кончаници, одатле је отишао у Херцеговац преко Великог Зденца. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, број 290/48; *Исто*, Чехословачка, Информација о дјеловању Бохумила Лаушмана...

њој.²⁴ Са састанка Броза и Лаушмана сачуван је и „Преглед и вредност обрађених техничких елабората и радова“ који је вероватно Лаушман тада дао Брозу, али нема других детаља разговора.²⁵

Пријем Бохумила Лаушмана код Јосипа Броза, 15. новембар 1951.²⁶

²⁴ За разлику од Дедијера, Брозу се идеја допала, па је чехословачки емигрант после овог сусрета поново дошао код Дедијера који наводи да је „сав сијао од поноса“ и пренео му Титов став који му је обећао и станицу и лист. Међутим, Дедијер је и даље био против, па се Лаушман вероватно опет жалио Брозу, који је потом телефоном звао Дедијера и „изгрдио“ га „на пасја кола“, како каже Дедијер. Дедијер му је одговорио аргументима о штетности давања радио-станице и листа чехословачким емигрантима у време југословенске тужбе против СССР-а за исте такве потезе против Југославије. Броз је ипак остао при свом становишту, све док се Дедијер није нашао у Паризу на заседању Уједињених нација. Тада му је Броз послао писмо датирано 28. новембром у коме је потврдио Дедијеров став. Писао је следеће: „Са Лаушманом ствари стоје овако: Тачно је да сам казао да би било боље да он у нашој земљи ради и издаје лист. Нисам помислио на Уједињене нације и слабљење наших позиција према Русима. Због тога слажем се да за сада он почне у суседној земљи, а касније да видимо. Мислим да вани неће моћи много да успије. Ја сам имао у виду и знатне националне мањине код нас, гдје би црпио материјал за рад и лист. Објасни њему мој став кад дође. Много поздрава прими, Ј. Б. Тито“. V. Dediјer, *Iz gublјena bitka J. V. Stalјina*, Beograd, 1978, str. 347.

²⁵ АЈБ, КМЈ, I-2-a/21, Пријем бившег председника владе Чехословачке Бохумила Лаушмана код маршала Тита, (Београд), 15. XI 1951.

²⁶ АЈБ, Фотограђа, кутија 12, фотографија 69.

Лаушман је Југославију обилазио и 1952. године. Свој обилазак сам је звао „предавачка турнеја по Југославији“. Осим у Бачком Петровцу иступао је и у словачким селима у Војводини (Гложан, Ковачица).²⁷ У Арадцу је био 31. августа заједно са Франтишекком Махачеком, још једним социјалдемократским емигрантом. Лаушман је подсетио окупљене Словаке на демократске и слободарске традиције које је њихова држава баштинила од Јана Хуса и Масарика. Хвалио је и развој Чехословачке после рата све до 1948, а време после те године описивао је као време пљачке и застоја читавог друштвеног живота. Уз то, хвалио је независну политику Југославије. Говорио је и о отпору који је постојао код маса у Чехословачкој и позвао Словаке да том отпору пруже моралну подршку. Потом је ишао кроз село и разговарао са сељацима на улици.²⁸ У августу 1952. посетио је и места у Хрватској. Са њим је опет био и Махачек. Ова његова посета била је за Југославију сигурно веома драгоцене, јер је на сваком кораку истицао позитиван развој Југославије и слободе које су Чеси и Словаци уживали у Југославији.²⁹

Мада је Југославија била задовољна ефектима Лаушманових посета чешким и словачким местима у Југославији и мада је сам Лаушман био изузетно задовољан својим предавањима у Југославији 1952. сматрајући да су она попримила „карактер социјалистичке манифестације чехословачко-југословенског пријатељства“, ³⁰ питање је колико су га сународници заиста разумели и колико су му веровали. Он је свакако био „њихов“, један од њих, човек који је знао њихов језик, који је ипак имао неке информације о стању у матици, који им је спомињао имена људи, фабрика и места из матице која су им била позната, па је можда заиста и деловао уверљиво. Међутим, приликом његових обраћања сународницима лета 1952. није баш увек постојало разумевање. Када је напустио Арадац после говора 31. августа 1952. многим од оних који су га слушали није било јасно какву су

²⁷ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, број 290/48.

²⁸ Исто, број 290/50.

²⁹ Подвлачио је значај укидања откупа, убеђивао своје сународнике да Чехословачка није имала слободу и независност у том тренутку и позивао их на борбу против совјетске хегемоније у њиховој матичној држави и то тако што ће бити лојални грађани социјалистичке Југославије. У Дарувару је 25. августа 1952. одржао подужи говор пред великим бројем људи. У Ивановом Селу је говорио 10. септембра пред скоро читавим селом (пет стотина људи), потом је био у Брестовцу и Зденцима. Према југословенским извештајима, говор у Дарувару је веома заинтересовао становнике овог краја, а било је и оних који су били толико дирнути да су плакали. Хрватски државни архив (ХДА), РК ССРНХ, IX, 13, Коментари међу чешком националном машином поводом одржаваних говора од стране чешких емиграната Лаушмана и Махачека на нашем терену; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, Чехословачка, Информација о дјеловању...

³⁰ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, број 290/48; Исто, број 290/43.

подршку од њих тражили Лаушман и Махачек. Многи су се питали да ли је од њих тражено да шаљу „неке добровољце“. Овде се појавио проблем који нису имале само југословенске власти у покушају да продру до чешке и словачке мањине већ га је имао и Лаушман, иако је у пар наврата сам упозоравао југословенске руководиоце на тај проблем. Наиме, ни Лушман није био имун на проблеме са језиком у обраћању својим сународницима у Југославији. У Арадцу је то дошло до изражаја јер он није знао локални, „овдашњи“ словачки језик, већ је говорио језиком који се могао оценити као нека мешавина словачког и чешког. Тако остаје отворено питање колико су га слушаоци уопште и разумели, бар када се обраћао Словацима. Са Чесима је вероватно ишло лакше.³¹ Питање је и шта су о Лаушману знали људи који су га као представници југословенске партије или власти сачекивали у локалним срединама које је обилазио. Да ли се њихова представа о Лаушману разликовала од представе коју су о њему имали југословенски руководиоци и колико? Вероватно јесте и то не мало. Како су сарађивали на терену? Питање је и да ли су они увек имали инструкције са врха о томе ко је Лаушман, шта је значао за Југославију, како се понашати према њему. Када је Лаушман посетио Арадац 31. августа 1952, зрењанинска партијска организација је о њему још и знала понешто, али о Махачеку, који је ишао са њим, нису знали ништа. Чак ни име. Он је за њих био „још један емигрант који је наводно маја месеца ове године избегао из Чехословачке“, „други“, „други говорник“. Да ли је могуће да партијска организација у Зрењанину није добила из централе податке о људима које је требало да дочека?³² У Арадцу је чехословачке емигранте допратио технички секретар Савеза друштва Словака из Петровца и уместо да заврше на закуски коју је за њих приредило културно друштво, секретар их је одвео право у стан локалног попа који му је био род!³³ После одржаних говора, током разговора, закуски, вечера и ручкова, у необавезном разговору, Лаушманови домаћини у разним местима, углавном партијски људи, имали су прилику да упознају и другу страну његове личности, ону људску, а не само политичку. Када је 31. августа 1952. говорио у Ковачици, чланови Среског комитета Комунистичке партије били су веома задовољни његовим предавањем и утиском који је оставио на слушаоце, али не и његовим понашањем касније када је „у друштву био прилично расположен“ и попио „мало више“, тако да је „остао до изјутра са друговима из места“. Овај моменат је на локалне партијце оставио „малу ружну слику“ за разлику од одличног предавања.³⁴

³¹ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, број 290/50.

³² АЈ, фонд 507/XVIII, ЦК СКЈ, Комисија за националне мањине, к. 5/1–43, документ 22, Белешка о Чесима и Словацима у Југославији.

³³ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ 1954, број 290/50.

³⁴ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, број 290/49.

Приликом овог обиласка Југославије Лаушман је 29. и 30. августа 1952. са Махачеком посетио и Радио Југославију у Београду и у присуству директора дао примедбе редакцији за чешке и словачке емисије. Из сугестија које је тада дао види се колико је пажње поклањао пропаганди и њеном утицају на становништво Чехословачке. Он је пажљиво анализирао емисије Радио Југославије, отворено указивао на оно што је он сматрао за пропусте, указивао на лош чешки језик, на термине, појмове и садржаје који слушаоцу у Чехословачкој нису били јасни и разумљиви, указивао је и на примере непознавања прилика у Чехословачкој. Сличне мањкавости југословенске пропаганде у Чехословачкој уочавао је и преносио после свог одласка у емиграцију и Јан Осиф, члан словачке комунистичке партије, а на недостатке је указивао и југословенски отправник послова у Прагу Милић августа 1951.³⁵

После турнеје по Југославији 1952, Лаушман је у септембру отпутовао за Аустрију. До тада је већ био пропао план о оснивању хемијског предузећа у овој земљи. Ипак, чехословачки политичар није остао без идеја. Оне су се сводиле на активности путем радија и штампе. То је био његов тадашњи предлог Југославији.³⁶ Овај план није имао подршку Дедијера. Штавише, Дедијер је у писму достављеном осталим државним и партијским руководиоцима, од Броза до Темпа, навео читав низ примедби на ове Лаушманове замисли. У Дедијеровом ставу вероватно је најважније

³⁵ Приликом боравка на радију Лаушман је инсистирао да се стално говори о приликама у Југославији, да се то чини објективно, да се стално пореде примери из Југославије и Чехословачке и да се инсистира на томе да се у Југославији гради социјализам што значи слободу, а да то у Чехословачкој није био случај. Посебно је требало истицати раст животног стандарда у Југославији. Тражио је да Радио Југославија не емитује емисије о ударницима и новаторима пошто је таквим вестима слушаца у Чехословачкој био обасипан од сопствених медија, па се њима из Југославије није могло ништа постићи. Препоручивао је и да се избегава навођење обиља процената, јер и томе у Чехословачкој нико није веровао. Зато је требало подсећати на славне догађаје из чехословачке прошлости, јер је народ Чехословачке волео да се сећа своје прошлости. Сугерисао је и да се у емисијама појављују припадници чешке и словачке мањине. Југословенска страна је добила и податке о стању у Чехословачкој. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Материјали од другова Лаушмана и Мацхачека; Исто, Лаушман Дедијеру 3. 1. 1952; АЈ, фонд 507/IX, ЦК СКЈ, Комисија за међународне односе и везе, ЧССР, 22/II-1-155, документ 41, Месечни извештај амбасаде у Прагу.

³⁶ Што се тиче акције путем штампе, предлагао је недељни, двонедељни или месечни лист који би имао страницу посвећену Југославији, који би се финансирао уз помоћ чешке и словачке мањине у Југославији и у коме би писали и странци наклоњени Југославији и Чехословачкој. Најважнији чланци из листа били би пренешени преко радија. Тражио је финансијску независност за сараднике радија, јер би по његовом предлогу сарадници морали имати неки посао и не би смели бити издржавани од неке југословенске установе, а да не раде. Ово се није односило на њега самог, јер је за себе тврдио да му је егзистенција била обезбеђена. Суштински, ово је значило одступање од идеје да се лист покрене у Аустрији, па су све наде окренуте ка Југославији. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Забелешка о Лаушмановој акцији.

било то што је проценио да Лаушман још увек није имао јасан и одређен политички програм нити је имао оформљену своју групу. Лаушманову жељу да база његовог пропагандног рада буде чешка и словачка мањина у Југославији сматрао је за „потпуно погрешну оријентацију“. Није желео ни да се Лаушману дају емисије на чешком језику преко Радио Београда. Једина ствар у којој је Дедијер био спреман да изађе у сусрет Лаушману била је финансијска подршка издавању листа на југословенској територији. То је значило промену у југословенском ставу, јер је претходне године, у време расправе око југословенске резолуције против СССР-а у ОУН-у, став југословенског руководства био да емигрантима из Чехословачке не би требало дозволити да на југословенској територији имају своје листове.³⁷ За разлику од става из 1951, Дедијер је у септембру 1952. био спреман да се Лаушману изађе у сусрет сматрајући да је он човек који је „имао име у социјалистичком свету“, иако није био „сасвим јасна личност“.³⁸

Са оваквим предлозима и оваквим програмом сарадње септембра 1952. Лаушман је отпутовао из Југославије. До тог момента он је у односима Југославије и чехословачке емиграције био главни чехословачки преговарач, односно представник. Међутим, почетком 1953. на сцени се поново појавио Махачек. Човек који је 1952. био у Југославији само као пратња Лаушману, бар за кратко се наметнуо као главни играч и преузео иницијативу са чехословачке стране. По свему судећи чинио је то без знања Лаушмана. Док је Лаушман у емиграцији чекао на југословенски одговор на своје идеје о сарадњи, Махачек је у Београду самостално настављао преговоре о сарадњи. Са њим су вођени разговори 17. јануара 1953. у Комисији ЦК КПЈ за међународна питања. КПЈ је као и обично заступао Дедијер. Махачек је на своје саговорнике оставио утисак „озбиљног човека, који прилично реално гледа на ситуацију у Чехословачкој“. Махачек је тражио стављање југословенских радио-станица, или неких емисија на њима, на располагање социјалдемократима. Дискутовано је и о политичкој ситуацији у Европи и свету. Договорено је само то да дођу званични представници Социјалдемократске странке и да се са њима направи договор око даљег рада. Југословенски комунисти су сумњали да је ова акција предузета из жеље да се преухитри Лаушман. Зато је Дедијер пренео Махачеку југословенски став да треба помагати све групе у чехословачкој „напредној“ емиграцији које су се бориле за слободну и независну Чехословачку, на шта је Махачек уверавао да је он пријатељ Лаушмана и да за њега нису затворена врата странке. У ствари, никоме није било јасно шта радити са Лаушманом, како га укључити или не укључити у планирану акцију. Махачек је добро знао да је Лаушман уживао доста угледа у југословенским круговима, али је, са

³⁷ J. Jovanović, *Jugoslavija u Organizaciji ujedinjenih nacija 1945–1953*, Beograd, 1985, str. 89–93.

³⁸ АЈБ, КМЈ, I–3–6/193, Лаушманови предлози, 29. IX 1952. г.

друге стране, знао да је у Социјалдемократској странци било доста оних који Лаушману нису опраштали држање у време фебруарских догађаја. Дедијер је сматрао да је о целој Махачековој акцији требало обавестити Лаушмана, који је и даље чекао југословенски одговор на свој план изнет још септембра 1952. Махачек је то и учинио када се по повратку из Београда видео са Лаушманом у Аустрији. Сазнавши за акцију вођену њему иза леђа, Лаушман је био „непријатно изненађен“.³⁹ Вест о Махачековом боравку у Југославији Лаушман је добио и од Милице Сарић, која му је о томе писала 24. јануара 1953. Обавестила га је о жељи Махачека да се преко југословенске радио-станице дају емисије чехословачке социјалдемократске емиграције за Чехословачку и о југословенском начелном пристанку. И Лаушману је пренет југословенски став да желе да помажу „све покрете и напредне струје у чср емиграцији које се боре за слободну и независну ЧСР“ (подвучено у оригиналу – С. С.).⁴⁰

Током боравка Махачека у Југославији јануара 1953, послата му је порука да југословенска власт жели помогне свим социјалдемократским емигрантским групама које су се бориле за слободну и независну Чехословачку. То је подразумевало да у Београд треба да дођу представници тих група на договор око конкретне сарадње, на „Београдско расправљање“, како се једном приликом изразио Махачек. У преговорима око те сарадње у троуглу Лаушман – југословенско руководство (Милица Сарић и Дедијер) – Махачек постојале су битне разлике, скоро и неразумевање. Док је Лаушман хтео да у ту сарадњу буду укључени само они емигранти и фракције његове партије са којима је био у добрим односима, Југославија није хтела да из сарадње искључи било кога и стално се заклањала иза принципа сарадње са свима који су били за „слободну и независну“ Чехословачку. Оно што је извесно јесте да је Лаушман у првој половини 1953. радио на томе да у Југославију осим њега дођу још двојица емиграната – Махачек („наш Париз“) и Блажај Вилим („наш Лондон“).⁴¹ Током марта или априла 1953. Лаушман и Махачек су разговарали о плану сарадње који је требало понудити Југославији приликом доласка у Београд, који је тада био планиран за последњу декаду априла.⁴² Ипак, у мају се у Београду појавио само Лаушман. Истовремено, југо-

³⁹ АЈБ, КПР, I–5–6, Чехословачки социјал-демократи траже сарадњу с Југославијом; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Чехословачки социјал-демократи траже сарадњу с Југославијом; *Исто*, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, број 290/86; *Исто*, 27. II 1953. год., Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, број 290/84, Из разговора са Махачеком.

⁴⁰ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, број 290/63.

⁴¹ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Лаушманово писмо Дедијеру, 24. IV 1953; *Исто*, Махачеково писмо 20. V 1953.

⁴² Тако је тада у оптицају била следећа понуда Југославији: прво, три пута седмично радио-емисије по 15 минута чији би садржај било „идеолошко-политичко питање“, преглед и

словенски дипломатски извори у Швајцарској сазнали су да је Лаушман у пролеће 1953. покушавао да његова група постане доминантна у партији.⁴³

У таквој атмосфери, радећи са једне стране на преузимању вођства у својој странци, а са друге стране на коначној конкретизацији договора са Југославијом, Лаушман је допутовао у Београд. Примили су га 8. маја 1953. Дедијер и Милица Сарић. Основна тема разговора било је коришћење Радио Југославије, па је Лаушман изразио страх да би се могло десити да Југославија буде сувише широкогрудна и дозволи коришћење ове станице и онима „који то не би требало да добију“. Под овом формулацијом свакако су се крили људи које је Лаушман сматрао за своје противнике у емиграцији. Лаушманови југословенски саговорници тумачили су његов наступ као жељу да поквари шансе Махачека. Зато му је послат одговор да ће Југославија водити разговоре са званичним представницима свих емигрантских група, да ће најпре утврдити политичку платформу, па тек касније говорити о техничким видовима сарадње. Заправо, како се према каснијем Лаушмановом сведочењу Дедијер изразио, Југославија је хтела да испред себе има „компактну партију“, дакле представнике свих фракција чехословачке социјалдемократске партије. Када су вођени ови разговори била је актуелна опција по којој је у Београд до 12. маја требало да дође и Махачек, али се он ни до средине месеца није појавио, па је Лаушман после београдских разговора отпутовао у иностранство, са намером да се у Југославију врати у друштву Махачека и Вилима током августа. Они би тада донели са собом свој план сарадње са Југославијом, на који би југословенска власт потом одговорила.⁴⁴ Свој боравак у Југославији маја 1953. Лаушман је користио и за рад на објављивању југословенског превода своје књиге, која је у преводу Смиљане Кршић и издању сарајевске „Свјетлости“ објављена 1953. под насловом *Како је умирала чехословачка слобода*.

После мајских разговора у Београду Лаушман се вратио у Салцбург са циљем да се за који месец врати у Југославију у друштву Вилима и Махачека и настави преговоре о сарадњи са југословенским врхом. Тада се десило нешто што је његове односе са Југославијом и његов углед у очима југословенских руководилаца уздрмало. Наиме, Радио Слободна Европа је емитовала емисије о сељачком питању у Југославији 26. и 27. маја 1953. Појавила су се два спорна питања. Прво, Југославија је замерила Лаушману

коментари важнијих догађаја, вести из Чехословачке, коментари о организацији уједињене Европе и говори истакнутих руководилаца. Друго, двојица њихових представника боравила би стално о свом трошку у Београду. Један од њих вероватно би био Лаушман. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Из Париза, 10. IV 1953.

⁴³ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Из Швајцарске, 12. V 1953; Исто, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, број 290/97.

⁴⁴ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Забелешка о разговору са Лаушманом (В. Дедијер и М. Сарић).

што уопште пише за Слободну Европу, а друго, поставило се питање да ли је он имао везе са текстом емитованим 26. и 27. маја. У овим емисијама усмереним ка чехословачким слушаоцима југословенска аграрна политика је представљена у негативном светлу.⁴⁵ Емисије су изазвале Милицу Сарић да 5. јуна 1953. упути писмо Лаушману. Иако се оградилa да пише у своје име и пријатељски, остаје отворено питање да ли је то могла учинити без знања, налога или одобрења партије чији је била члан. Изнела је и сумњу да је идеја да чехословачки емигранти дођу у Југославију у августу, како је Лаушман планирао, била добра, наводећи да тада неће имати ко да их прими. Оштрица југословенског незадовољства била је усмерена ка Лаушману из више разлога.⁴⁶

Писмо Милице Сарић било је прилично оштро. Могуће је да је на такав тон утицало и деловање Олге Крејчове, чланице Комунистичке партије Чехословачке која је после рата била руководилац чехословачког „Орбиса“ у Београду и која се после сукоба Југославије и ИБ-а определила за Југославију и остала да живи у Београду. Она се обратила Милицу Сарић после прве емисије на Слободној Европи. Тако је у мају 1953, осим проблема које му је направила емисија Слободне Европе, Лаушман имао још један проблем, кога и није био свестан – агитацију коју је против њега у самој Југославији водила Олга Крејчова. Мада су обоје били емигранти, нису били истомишљеници. Она је била комуниста, а он социјалдемократа, па су изворне разлике између њих остале и даље непомирљиве. По њега је могло бити незгодно то што је она акцију против њега водила директно код Милице Сарић. Њих две су о Лаушману и његовој књизи разговарале и пре него што је он дошао у Југославију у мају 1953. По тврдњама Крејчове, она је тада добила обећање да се у Југославији ова књига неће појавити. Међутим, када је у *Ослобођењу* изашао чланак о Лаушману и најава његове књиге, Крејчова се активирала против Лаушмана. Објављивање југословенског издања књиге сматрала је „политичком грешком“, јер у књизи није било

⁴⁵ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Београд, 5. јуна 1953.

⁴⁶ Иако у Југославији нису били сигурни да је он имао везе са тим текстом, замерали су му што је уопште радио за Слободну Европу иако је знао каква је била њена политика. Чак му је замерано и да се у Југославији хвалио тиме што сарађује са Слободном Европом. „Хвалио се како по њега дођу колима и са магнетофоном, тражећи његову изјаву“. Овакво понашање Лаушмана објашњавано је његовом жељом да буде „осигуран на све стране, да би увек извукао ону карту, која му треба“. М. Сарић му је писала да би чехословачки сељаци могли из ове емисију схватити следећу поруку: „Ево видите какве сте будале. Једино вас Запад може заштити пред комунизмом. Пред Западом морају да попуштају и југословенски комунисти.“ Она је оставила и могућност да је сам Лаушман писао тај текст или да је редакција изменила његов текст без његовог знања. У Југославији су знали да је Лаушман требало да за Слободну Европу напише текст о југословенском селу, али нису знали да ли је баш то био текст који је емитован 26. и 27. маја. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Београд, 5. јуна 1953.

„ништа поштено ни о ЧСР, ни о социјализму“, већ је једина сврха књиге била да правда и велича Лаушмана. Бојала се да је циљ издавања књиге само да служи њему самом како би се представио социјалистом, „што према мом искуству баш није“. Акцију против Лаушманове књиге повела је и код Дедијера. Написала је: „По мом мишљењу била би штета трошити око њеног превода и издања новац, јер политички може обичне људе само да збуни“. ⁴⁷ И она је оптуживала Лаушмана да је био аутор емисија на Слободној Европи. Писала је Милици Сарић већ 27. маја, дакле одмах после емитовања прве емисије, коју је описала као „безобразан напад на Југославију у оквиру фронталних напада на комунизам, који Слоб. Европа уопште води“. ⁴⁸

Лаушман је Милици Сарић одговорио већ 10. јуна 1953. Није се љутио што је Сарић своје мишљење изнела отворено пошто „отвореност и искреност стварају пријатеље“. Лаушман је тврдио да није био аутор спорних емисија о аграрном питању у Југославији и да није био у служби Радија Слободна Европа. Одбацио је оптужбе за то што уопште сарађује са овим радијом. Бранио се да мора да живи од хонорара, да га они „исхрађују“. Што се тиче спорног текста, Лаушман је признавао да је имао наруџбину од радија да напише текст о југословенском селу, али је тврдио да је тај текст и послао по повратку из Југославије у Аустрију маја 1953, али да то свакако није био онај који је увредио југословенско руководство. Што се тиче доласка у Београд њега, Махачека из Париза и Вилима из Лондона, питао је за други термин, ако већ август није био погодан. Ипак, остајао је при жељи да тог месеца бар присуствује словачким и чешким свечаностима у Југославији. Да су односи Југославије и Лаушмана све више западали у кризу, али и да је његово незадовољство због пролонгирања почетка конкретне сарадње бивало све веће, сведочи и крај његовог писма Милици Сарић од 10. јуна 1953. ⁴⁹ Милица Сарић је у међувремену боравила у Израелу, а очекивао ју је и пут у Енглеску, па је Лаушману одговорила 10. јула 1953, између ова два путовања. Уверавала га је да јој је било драго што он није био писац спорног текста и да јој је жао што га је „узнемирила“. Тиме је бар ово питање било скинуто са дневног реда. ⁵⁰

⁴⁷ АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Писмо Олине Крајчове Милици Сарић, 27. 5. 1953; Исто, писмо Крејчове Дедијеру 3. IV 1953.

⁴⁸ Крејчова је Лаушмана описивала као каријеристу и човека који није био никакав носилац национализације у Чехословачкој већ бранилац капиталиста. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Писмо Олине Крајчове Милици Сарић, 27. 5. 1953.

⁴⁹ Тражио је јасан одговор на питање да ли је ЦК КПЈ заиста и даље желео да појединци попут њега „својим скромним снагама“ допринесу „пропагирању југословенског социјализма“ и да ли и даље жели да сарађује са средњоевропском социјалистичком емиграцијом. Уверавао је и њу и Дедијера да, ако добије негативан одговор, то неће „ништа изменити у мом пријатељском односу према вашој дивљења достојној земљи“. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, 290/65.

⁵⁰ М. Сарић га је уверавала да нема разлога за његова питања о томе да ли је ЦК КПЈ и даље желео да он ради на пропагирању југословенског социјализма и да сарађује са социјали-

Све у свему, упркос учесталим контакатима чехословачких емиграната и југословенске стране током лета 1953, неке конкретније сарадње није било, а то је најбоље осетио Лаушман. Он и југословенски представници су о конкретној сарадњи и помоћи Југославије чехословачкој емиграцији разговарали још од прве половине 1951. До средине 1953. сарадња се свела на посете и боравке Лаушмана у Југославији, обиласке земље и јавне наступе у чешким и словачким срединама. Сарадње у области радио-пропаганде и на издавању листа није било. И преговори око доласка у Београд чехословачких представника на конкретизацију разговора су се отегли. Лаушман очигледно никако није успевао да окупи око себе још пар емигрантских представника и доведе их у Београд, на чему се радило током целе прве половине 1953. Можда је све ово утицало на то да он у лето 1953. без најаве допутује у Југославију из Беча сам. У самој Аустрији је током лета радио у правцу који се југословенским дипломатама није свиђао.⁵¹

По доласку у Југославију најпре је отпутовао у Петровац на словачке свечаности, а потом је дошао у Београд и 13. августа се састао са Момом Марковићем, Миланом Стојаковићем и Ивицом Ловинчићем. Изнео им је да је успоставио контакт са неким емигрантима КПЧ-а. Један од њих био је Јиржи Дртина, дописник ЧТК из Париза, а радио је и у Кадровском одељењу МИП-а Чехословачке. О везама које је успоставио са Дртином Лаушман је нешто раније, 30. јуна 1953, већ био известио Дедијера. Сматрао је да је у Чехословачкој постојала ситуација у којој је било могуће спровести акцију за одвајање Чехословачке од совјетског утицаја. Наводио је личности које би могле бити носиоци те акције: Запотоцки, Долански, Давид, Чепичка, Бацилек и Новотни. Лаушман је тражио одговор на питање да ли је Југославија имала интерес за ову акцију, а ако је одговор био позитиван, он би у септембру дошао у Београд са Дртином. Одговорио му је Мома Марковић речима да Југославија није заинтересована да се меша у унутрашње ствари источноевропских земаља: „Питање положаја и будућности тих земаља то је ствар самих народа тих земаља“. Југославија се задржала на ономе што је сматрала својим „принципијелним ставом“ – заинтересована је да народ

стичком емиграцијом. Одговорила је да сматра да је сваком социјалисти и комунисти дужност да се бори за своје идеје и да и иначе нико не треба да му да неку дозволу за то. Поновила му је начела на којима се заснивала југословенска политика према социјалистичким покретима у свету: узајамна сарадња, немешање у унутрашње ствари других покрета, ненаметање својих идеја другима, пружање помоћи свим покретима којима је то било потребно у ослободилачкој борби држећи се при том принципа јавности. Подвукла је да ће КПЈ пружати подршку свим покретима који имају за циљ национално или социјално ослобођење, али да ће то чинити јавно. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Комисија за међународне везе ЦК СКЈ и СО ССРНЈ, 1954, 290/64.

⁵¹ Јављали су из Беча да је почео да улази у „разне комбинације“ са емигрантима „не водећи рачуна да се веже са агентима западних об. служби“. АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Из Беча, 13. јула 1953. год.

Чехословачке буде независан и слободан и развој догађаја у том правцу би испратила са симпатијама. Овај одговор свакако није могао да задовољи Лаушмана. Он није ни крио своје незадовољство. То што је Југославија у том моменту наводила као свој принципијелан став није имало никакве везе са оним што је Лаушман тражио. Он је тражио конкретну акцију, а нуђене су му симпатије ако све само од себе крене како би и једни и други желели. Зато је касније употпунио своје излагање рекавши да од Југославије није тражио трупе које би учествовале у ослобађању његове земље, већ да се „оним људима у Прагу“ пошаље порука да имају „чврст ослонац у Београду“ и да би се у случају успеха обновили „тесне везе пријатељства“. Ни ове речи нису промениле југословенски став.⁵²

Овај разговор Лаушмана и југословенских функционера вођен је више од пет месеци после смрти Стаљина. У односу на време у коме су до тада сарађивали, посебно у односу на године у којима је та сарадња започела, 1950. и 1951, прилике су се до средине 1953. унеколико измениле. Измениле су се бар толико да је прошло време претње отвореним сукобом Југославије и СССР-а (ИБ-а) који 1951. услед снажног совјетског притиска уопште није изгледао као немогућ и утолико што Стаљина више није било и што је његова смрт будила у југословенском врху „наду и изнедрила страх од помирења“. До овог сусрета са Лаушманом совјетска страна је већ послала позитивне сигнале југословенском врху и била је окончана прва фаза процеса нормализације односа обновом дипломатских односа на нивоу амбасадора.⁵³ Нове околности одражавале су се и на однос Југославије и емиграната из ибеовских земаља. Тако је у року од неколико месеци „принципијелни став“ о подршци свим „напредним“ покретима који су се борили за „независну и слободну“ Чехословачку замењен поруком о немешању у унутрашње ствари Чехословачке. Југословенско руководство и Лаушман су вероватно различито тумачили прилике настале после Стаљинове смрти. За Лаушмана су у Чехословачкој после Стаљинове смрти настајале прилике погодне за акцију у корист извлачења Чехословачке испод совјетског утицаја. За Југославију је, међутим, то време било угодно за поправљање односа са источноевропским земљама. Сасвим супротно од чехословачких емиграната, Југославија уопште није помишљала да баш тада покушава да некоме помогне у циљу свргавања власти у Источној Европи. Можда је за опис и схватање односа Југославије према емигрантима из информбироов-

⁵² АЈБ, КМЈ, I-5-6, Забелешка о разговору са Лаушманом; АЈ, фонд 142, ССРН, 44/154, Чехословачка, Забелешка о разговору с Лаушманом 13. августа 1953. г. у ЦК СКЈ; *Исто*, Салцбург 30. 6. 1953; О. Vojtěchovský, „Laušman v Bělehradě“, str. 348–51.

⁵³ Лј. Dimić, „Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955“, *Tokovi istorije*, 3–4/2004, str. 27; Лј. Dimić, „Jugoslovensko-sovjetski odnosi 1953–1956, zbliženje, pomirenje, razočarenje“, *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine*, zbornik radova sa naučnog skupa, Beograd, 1999, str. 280, 281.

ских земаља после Стаљинове смрти најречитије оно што је на састанку партијског и државног врха Југославије одржаног код Кардеља 20. октобра 1953. казао сам Кардељ: „Везе са социјалистима који су пребегли из ИБ земаља, а сада се налазе на Западу, не треба прекидати, али наше конкретне акције с њима треба свакако водити у светлу нормализације наших односа са СССР-ом и осталим земљама Источне Европе“.⁵⁴

Зато су ови контакти са Лаушманом средином 1953. били последњи опипљивији додир њега и Југославије који смо до сада пронашли у изворима. Од краја 1953. тих контаката више и није могло бити, јер је крајем године, пред католички Божић, чехословачка Служба безбедности киднаповала Лаушмана у Бечу и пребацила га у Чехословачку.⁵⁵ Власти су му обећале пуштање на слободу ако да изјаву којом би се одрекао свог дотадашњег рада. То је и урадио, па је на дан локалних избора 16. маја 1954. широм земље објављена његова изјава. Ови избори имали су велики значај за чехословачке власти, па је у склопу опсежних припрема за њих искоришћен и Лаушман.⁵⁶ У Југославији је његова изјава оцењена као „натегнута“ и иако је у њој напао југословенско руководство, то му нису много замерали, вероватно свесни околности под којима је дата. Напао је Запад, САД, Југославију и Јосипа Броза и изјавио да се после увиђања својих грешака одлучио за повратак у земљу како би комунистима помогао у изградњи државе. Ипак, ово „покајање“ није му помогло. Осуђен је 1957. на 17 година затвора. Велики део времена у затвору проводио је у самици, што је један од разлога због кога је његово здравље било све горе. У затвор је 1957. ушао са 90 кг, а четири године касније имао је свега 57. Године 1963. пронађен је мртав у хелији.⁵⁷

⁵⁴ АЈБ, КПР, I-5-6, СССР, Дискусија о нашим односима са СССР и ИБ земљама 20. X 1953...

⁵⁵ К. Kaplan, *Největší politický proces, M. Horáková a spol.*, Praha, 1995. str. 30.

⁵⁶ ДАМСП, ПА, 1954, ЧСР, фасцикла 15, досије 2, сигнатура 48294.

⁵⁷ J. Burešová, „Poznámky k případu Bohumila Laušmana“, *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*, Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14–16. dubna 2003 v Praze, Brno, 2005, str. 194; O. Vojtěchovský, „Laušman v Bělehradě...“, str. 310; ДАМСП, 1954, ПА, ЧСР, фасцикла 15, досије 1, сигнатура 49842.

Summary

Slobodan Selinić

„Laušman’s Action“. The Cooperation between Yugoslavia and the Czechoslovak Emigree Bohumil Laušman 1950–1953

Key words: *Yugoslavia, Czechoslovakia, Bohumil Laušman, Vladimir Dedijer, Josip Broz, emigration*

During the years of conflict caused by the Resolution of the Informbureau both Yugoslavia and Czechoslovakia cooperated with emigrants from the opposite state within the framework of inimical policy against one another. The most important Czechoslovak emigrant with whom Yugoslavia cooperated was Bohumil Laušman, former chairman of the Social-Democratic Party and vice-chairman of the government. After fleeing the country in the night of December 31, 1949/January 1, 1950 and a sojourn in West Germany, Laušman came to Yugoslavia and appeared in public at the grand stand during the May Day celebration in Belgrade in 1951. Talks between him and the Yugoslav government on cooperation had already started several months earlier. On the Yugoslav side, contacts with Laušman were kept by Vladimir Dedijer, Milica Sarić and Slavko Zore, and the leadership of the Party and the State was acquainted with the whole action. During 1951, 1952 and the first half of 1953 Laušman lived in Yugoslavia and Austria. He proposed joint intelligence and propaganda activities to Yugoslavia, asked for a radio station to be put at the disposal of Czechoslovak émigrés, starting of a journal in the Yugoslav territory, dreamed of forming a group at the border with Czechoslovakia and of smuggling the illegal paper into the country. The Yugoslav authorities enabled him to stay in Yugoslavia, to tour the places where members of the Czech and Slovak minorities lived, as well as to write for Yugoslav newspapers. Stalin’s death and the beginning of normalization of the relations between Yugoslavia and USSR changed the role emigrants from East European countries played in Yugoslav foreign policy and caused the cooperation with them to be subordinated to the needs of normalization of relations with their respective countries. The kidnapping of Laušman by the Czechoslovak Security Service in late 1953, his transfer to Czechoslovakia where he was sentenced and confined, marked the definite end of his cooperation with Yugoslavia.